

mellan vändkretsarne.

Det är tydligt, att luften vid olika värmegrad bibehåller en olika mängd vatten i gasform. Daggpunkten kallas då den lägre värmegrad, vid hvilken man för hvarje tillfälle kan få luftens vattengas att kondenseras till imma eller dagg. Är denna grad föga skild från luftens värme, så måste luften vara mera uppfylld af vattengas, än om daggpunkten är långt nedanom luftens temperatur. Härpå beror den nyaste inrättningen af hygrometrarne.

10

Genom etherafundstning plägar man afkyla hygrometern, på hvars ena glaskula imman eller dagg afsätter sig. Men man har äfven observerat, att det gradtal, en termometer utvisar, då den omgifves af ett i vatten fuktadt tygstycke, ligger midtemellan luftens värme, som observeras på en annan fri termometer, och daggpunkten. Sålunda kan denna beräknas äfven nedom fryspunkten; då deremot etherafundstningen vid luftens sommarvärme icke kan frambringa en så stark kyla, för ångans kondenserande.

20

4 INHEMSK LITTERATUR.

Litteraturblad n:o 12, november 1847

VÅKTAREN TIDSKRIFT FÖR LÄROSTÄNDET MED BIDRAG AF DNE B. O. LILLE OCH F. L. SCHAUMAN UTGIFVEN AF D. A. A. LAURELL. 1 OCH 2 H.

30

Hvaraf kommer det sig, vore man väl sinnad att fråga, att från medelpunkten för vetenskapen i landet så sällan en röst höjes till lärdom för landets folk? Men lyckligtvis synes denna fråga snart nog blifva sentida. Redan flera år har Universitetets medicinska fakultet i Läkaresällskapet's Handlingar meddelat sig med allmänheten, och den teologiska har genom här ifrågavarande Tidskrift gjort en vacker början med att lära allmänheten känna, hvad vid landets universitet tänkes och läres i fråga om människans viktigaste öfvertygelser. Vi vilja icke säga något för den ärade utgifvaren och medarbetarena förringande, då vi erinra, att deras namn och åsigtter hittills varit okända för största delen af deras landsmän. De smärre afhandlingar i uppfostningsläran, Hr. Laurell utgifvit, och Hr. Lilles uppsatser i det af pastor Rancken utgifna f. d. veckobladet, kunna icke vara mången bekanta.

40

Deras akademiska specimina för innehafvande tjenster äro det naturligtvis än mindre. Allmänhetens okunnighet i detta fall är då förlåtlig. Vi vilja genom denna påminnelse blott i allmänhet fästa uppmärksamheten vid ett så, minst sagdt, besynnerligt förhållande, att landets enda högskola är obekant för landets invånare. När sålunda de genom förmåga och pligt främsta befordrare af den inhemska bildningen stå skymda för deras blickar, hvilka förnämligast genom dem borde blifva delaktige af förgångna tidens och samtidens vetande, så måste detta förhållande, hvilka än dess orsaker må vara, gifva hvarje tänkande ett bevis, att den andliga vexcelverkan inom nationen icke är, hvad den borde vara och hos alla civiliserade nationer redan bortåt ett århundrade varit.

50

Man må icke invända, att nationens gemenskap med Universitetet dock förmedlas af den ungdom, som derstädes söker sin bildning. Skulle äfven förhållandena icke i de flesta fall nedsatt universitetslära- ren till blott och bart examinator, studenten till en lexläsare för

embetsexamen, så vore likväl universitetets inflytande på landets bildning icke sådant, det kunde vara. Vid den ålder, studenten vanligen innehar, kan hos honom ännu ingen fast öfvertygelse angående samhällslifvets förhållanden och mensklighetens högsta angelägenheter utbildas sig. Hans studier äro dertill otillräckliga, hans erfarenhet ingen; hans insigter och karakter med ett ord hafva ännu icke vunnit den härföre nödiga mognaden. Allt, hvad genom universitetsstudierna kan vinnas, är kärlek för vetandet i allmänhet, den lefvande hågen, att i nyssnämnda frågor söka en själfständig öfvertygelse. Huru lyckligt, om detta i själfva verket vore hans vinning! – Men vid utträdet från universitetet afskiljes han åter från de stråfvanden, hvilka här möjligen fyllt hans håg; tjenstemannaroutinen inprässar hans själsverksamhet i sina trånga skrufgängor, sällskapslifvet dödar hans håg genom sin råhet eller sin flärd, vetandets väckelser erfar han inga, kanske hellre intryck af det förakt för teorin, som icke sällan finnes hos de mekaniskt verksamma affärsmännen. Huru viktig vore honom icke då en fortfarande förbindelse med universitetet, med de lärare, hvilkas kärlek till vetenskapen engång uppvärmt äfven hans håg, hvilkas insigter gifvit hans första steg på vetandets bana deras stöd. Endast få, högtbegåfvade individer förmå det, att oberoende af sin omgifnings inflytelser fullfölja sin bana; men de flesta menniskor äro i behof af uppmuntran, af förbindelser och meddelande med likasinnade. Denna uppmuntran kunde och borde universitetet fortfarande skänka sina adepter. Bildningens mångfalliga kanaler i öfrigt skulle nog afvända hvarje ensidighet, som härigenom kunde uppstå. Dessa kanaler skulle först sålunda blifva begagnade, då ständigt ny väckelse dertill funnes, och den fordne lärarens åsichter genom deras inflytande förlora auktoritetens bindande kraft, så att hos den frigjorda lärjungen en själfständig öfvertygelse kunde rotfästa sig. Genom honom skulle då äfven de många, hvilka universitetsbildningen varit förnekad, mer eller mindre indragas i dess sfer och kärlek till vetandet, deltagande för bildningens intressen vakna, der nu råder okunnighet och liknöjdhet.

Saknaden af en allmänhet, susceptibel för för en så beskaffad inverkan från universitetets sida, har länge ansetts göra denna inverkan omöjlig. Men det tillhör för det första universitetet att bilda sig en för vetandets intressen lifvad allmänhet uti den, från detsamma utgående ungdomen. För det andra, låt oss höra erfarenhetens vittnesbörd med afseende på Hr. Laurell's företag. I landet hafva tvenne tidningar och ett veckoblad af religiöst och teologiskt innehåll uppträdt inom sedan näst decennium. Hvad helst man må säga om dessa blad, god ifver att lifva och stärka den religiösa andan samt efter sitt mått utbreda teologiskt vetande hafva de icke saknat. Alla hafva de åtminstone för en tid funnit sin publik. Det var åtminstone icke brist på läsare, som vållade det först uppträdandes sorgliga slut. Kanske är det dessa exempel, som nu uppmuntrat till Väktarens utgifvande. De bevisa också, att behof af bildande läsning äfven på detta gebit inom landet finnes.

Här, såsom öfverallt inom den inhemska litteraturen, gifves det dock en stötesten, som kan komma allt teologiskt författarskap att ligga neder. Det är betecknande att i detta hänseende följa Väktarens uppträdande. Dess värde Förff. argumentera mot en mängd påståenden, hvilka uppenbart strida mot flera Lutherska kyrkans dogmer, men af hvilka man naturligtvis i vårt land icke sett några spår. Temligen säkra synas också Förff. vara för all motsägelse i dessa hänseenden, ty man vågar knappt förmoda, att något försvar för de af dem bekäm-

pade åsigterna skulle kunna se dagen. Allt beror dock här af Domkapitlens liberalitet, hos hvilka censormakten i dessa frågor ligger. Sedan Lutherska kyrkan upphört att i vårt land utgöra en ensamt gällande statskyrka, synas också många ytterligare skäl vara för handen, att icke med lagens, utan med bevisningens stränghet uppehålla dess lärosatser.

Ty låt oss antaga, att man medgifver nödvändigheten af någon annan teologisk litteratur än den asketiska. Hvaraf bör då denna bestå? Teologier modellerade efter kyrkans bekännelseskrifter eger man sedan 200 år tillbaka, så förträffliga troligen, som de någonsin kunna blifva. Men så vidt känt är, hafva både de och deras mindre värderika efterföljare sjunkit i samma glömska som sjelfva bekännelseskri-
10 fterterna. Kyrkohistorier och kommentarier till de heliga skrifterna, allt ur samma synpunkt, kunna icke heller räkna på någon större krets af läsare; och Tyska litteraturen erbjuder häraf ett nog stort förråd åt dem, som gjort dessa ämnen till föremål för vetenskapligt studium. Endast i det fall, att kyrkans predikan skulle verkligen ransaka och förklara skriften, kunde någon del af denna litteratur blifva ett allmännare behof.

Vi inse därför icke, att en teologisk skriftställare i vårt land kan gagneligt verka på församlingen genom annat än predikan och bevisning mot den indifferentism eller scepticism¹, som möjligen kunde hafva insmugit sig inom kyrkans, af lagarnes straffhotelser så väl omhändertade murar. Huru sådant kunnat ske, lemna vi åt läsares begrundande. Men det står hvar och en öppet att finna, huru pietisterne i landet verkligen dragit i härnad mot en i deras tanke nog allmänt rådande indifferentism. Förhåller sig folket likgiltigt till kyrkans lära, till gudstjenst och sakramenter, så kan dock detta väl märkas, och bevisningen kan hafva ett bestämdt, verkligt föremål. Men om man såsom Väktaren rycker ut mot scepticismen, så kan denna
30 fiendes tillvaro icke på något vis konstateras. Öronbikt finnes icke. Kyrkan vakar allt nog öfver sin egen predikan, så att ingen dess lärare får framställa några villomeningar, om också det underbara inträffade, att någon kyrkans man skulle vilja hysa en egen öfvertygelse angående dess lära. Än mindre får i tryckt skrift något tvifvel på de af kyrkan antagna läror framställas. Huru vill man då komma under fund med scepticismens tillvaro? Det är omöjligt, att derom vinna någon kunskap ur, hvad som företer sig i eget land. Också vända sig Väktarens författare mot samtiden öfverhufvud och särskildt mot åtskilliga Tysklands teologer. Att dessa sednare skulle af tillrättavisningen hafva
40 någon båtнад, lärer utan någons förnärmande kunna betviflas. För Finlands församling kunde dock detta förfarande medföra den dubbla nytta, att man här på en gång lärde sig känna det onda, d. ä. den nyaste tidens teologiska åsigter och religiösa tillstånd, och dess botemedel, sådant detta af Väktaren erbjudes. Exemplet bör icke vara förloradt; och äfven en teologisk sceptiker, om en sådan finnes, kan nu hos oss i tryck försöka framställa sina läror såsom »samtidens», åtföljda af andra »samtida» motbevis.

Vi sade: ett förfarande sådant som Väktarens »kunde» medföra dubbel nytta, och vi tillägga: om verkligen den bild, densamma ger af
50 samtidens sträfvanden, vore tecknad med klar blick och säker hand. Men det måste på hvarje fördomsfri läsare göra ett högst nedslående intryck, då han ur Väktaren lärer känna det djupa förderf, hvaraf samtiden beherrsкас, och till dess afstyrande knappt finner några andra

¹ Otro och vantro häri sammanfattade.

krafter förhanden än Väktarens, dessa visserligen ganska aktningstvärda, men troligen likväl otillräckliga i den så olika striden. Vål kunde man här frestas att erinra sig det bekanta utropet af den ängslade Tiden: »Gud nåde mig fattig syndare; biskopen i Vexiö är ond på mig!» Men saken är i vårt lands förhållanden mera allvarlig, än att intrycket skulle kunna fördrivas genom ett skämt. Det är snart sagdt för första gången några representanter af Alexanders Universitetet rigta sina ord till sina landsmän uti frågor, som djupt måste beröra hvarje bildad människas öfvertygelse och intressen. Och i hvilken anda sker detta? I den, som lärer: »att de nya ideerna ifrån Frankrike och England» 10
 »oförmodadt» (!!!) »inträngde (i Tyskland) och hindrade frågornas naturliga upplösning;» att dessa ideer gjort den moderna bildningen till en krass »eudæmonism;» att denna bildningsform framdrifvits af en anda, som är »fiende till kristendomen;» att således de, som föra dess talan, »icke hafva någon historisk rätt att inom den kristna församlingen afgifva gällande röster i uppfostringsfrågor» o. s. v.

Det bör genast tilläggas, att den, som i så ampla ord uttalar *sin* historiska nödvändighet, med förkastande af hela den moderna bildningens, *sin* historiska rätt att afgifva en *gällande* röst i uppfostringsfrågor, är Väktarens utgifvare D. Axel Adolf Laurell. Till hvad grad 20
 HH. Lille och Schauman dela dessa åsigtter, skola vi längre fram utreda, här likväl genast bemärkande, att de icke slå den moderna bildningen så mördande slag, som Hr. Laurell.

Den afhandling, i hvilken Hr. Laurell uttalar ofvan citerade fördömmelser, och som upptager Väktarens första häfte, bär titeln »Pædagogiska Aforismer.» Både till omfång och beskaffenhet äro dock de mera triviala aforismerna bisak, medan anmärkningarne till desamma och den käckä kampen mot den i grund förderfvade, ja historiskt oförmodade och oberättigade tiden eller tidsandan utgör hufvudsak.

Vi bekänne, att det är oss svårt, att gifva läsaren en föreställning om Förf.s tankegång i denna afhandling. Vi hoppas dock, att hvar och en, sedan han läsit den, skall finna oss till en del härföre ursäktade. Formen af aforismer användes vanligen icke för någon sammanhängande utveckling af ett ämne. Dessa pedagogiska aforismer hafva dock ett, lätt i ögonen fallande, beroende af hvarandra, så mycket påtagligare, som de kunna sägas vara lånade ur den allmännast gängse föreställning om, hvad uppfostran bör vara och verka. De äro sålunda egentligen akademiska »theser.» för hvilka de flesta bildade läsare torde anse bevisning öfverflödig. Eller om här bevisning varit gänelig, hade den väl bort härledas ur någon allmännare princip och vara sammanhängande, systematisk. Förf. har icke ansett saken ur denna synpunkt. Han låter vissa aforismer försvara sig sjelf; vid andra fäster han under form af anmärkningar längre eller kortare resonnementer, icke öfver aforismens bestämda innehåll, utan öfver hvarjehanda bildningens högmålsfrågor och ett och annat dessutom, utan synbar plan och ordning. Så lyder aforismen VI: 30

»Människans förnimmelser och handlingar stå i trefaldigt förhållande, nemligen till Gud, till den lägre natur, med hvilken människan står i gemenskap, och till människosläktet. I förhållande till Gud företer sig människans högre natur genom *medelbara* förnimmelser och handlingar.» 40

Härtill bifogas nu en »anmärkning och förklaring,» som upplyser, att hvarje af dessa »förhållanden» »fordrar en utläggning i en egen aforism.» Läsaren väntar naturligtvis tre aforismer öfver det »trefaldiga förhållandet, men han får tvenne, nemligen: »förhållandet till Gud

är *medelbart* i a) förnimmelsen af Honom eller af Hans ande och anda» – b) »människans handlande och (?) verkande förmåga i förhållande till Gud.» Tvetydigheten i de nämnda »förhållandena» derhän. Men nu följa till dessa aforismer, a) och b), förklaringar, af hvilka den till aforismen b) upptager större delen af hela häftet, eller åtminstone 58 sidor af häftets 102 – ty svårt är att afgöra, hvar denna förklaring upphör, och textsammanhanget åter vidtager. Och i denna förklaring ingår nu: en undersökning öfver »det onda;» en dylik angående djursjälens, människans själ och »individualitet» – hvilka undersökningars resultat blir, att hvarken det ena eller andra kan begripas – ; vidare tankar om »själens odödlighet,» »icke bevis» för densamma enligt Förf.s uttryckliga tillkännagifvande; sedan åtskilliga blickar på »den moderna bildningen,» på »18:de seklets upplysning,» på »Reformationens» principer och utveckling, på dess teologi och teologiska moral, så åter på 18:de seklets läror, på samtidens bildning och sträfvanden, fritänkeriet hos sådane dess representanter som Feuerbach m. m. Sist följer en undersökning om viljans »frihet,» hvilken blir »slafvens frihet äfven i sina bojor.» Angående denna undersökning (sid. 92 ff.) är det svårt att afgöra, om den skall höra till den fria förklaringen, som då skulle upptaga åtminstone 80 sidor, eller 4/5 delar af hela häftet. Mellan dessa undersökningar inströs väl hänvisningar till en sann Gudsfruktan och försäkringar om dess vigt och värde i lifvets förhållanden öfverhufvud. Men någon bestämd utveckling, huru människans »handlande och verkande» i familjen, i samhället, för menskliga kulturens allmänna intressen, bör vara beskaffadt, för att äfven vara ett förhållande till Gud, förekommer här icke. Ja äfven det för afhandlingen hufvudsakliga, uppfostrarens verksamhet i förhållande till Gud, kommer här icke i fråga. Ty de titlar för afhandlingens fortsättning, Förf. på slutet uppgifver, sammanhänga väl med aforismerna i dess början, men förhålla sig fullkomligen likgiltigt till den långa förklaringens blickar och dess undersökningars negativa resultater.

En framställning, så ordnad som vi i korthet antydt, kan väl vara högst beqväm för författaren, som dervid undgår tankens möda för plan och koncentration. Men för läsaren är den högst obeqväm, emedan denne får mödosamt leta efter sammanhanget; och mången skall, såsom vi, här göra det förgäfvets. Att vid en sådan framställning det ena eller andra kan vara väl tänkt och sagdt, gör väl ett angenämt intryck, men det lättar icke den letandes möda. Och om det dugliga öfverväges af falska åsigter, godtyckliga antaganden och motsägelser, såsom händelsen verkligen är i Förf.s afhandling, så kan intrycket af det hela icke blifva annat än otillfredställande.

Låt oss först tillse, hvilka dessa pedagogiska grundsatser äro, som Hr. Laurell velat stadfästa:

Afor. 1. »*Pædagogik*, på svenska: undervisning att lära barn, uppfostringslära, är vetenskapen om den uppväxande ungdomens bildning till delaktighet i människolägtets förädling.»

Afor. 2. »*Slägtets förädling visar sig i utveckling af förmögenheter* och i deras bruk till allmänt och enskildt väl (timligt och evigt).»

Afor. 3. »Dessa förmögenheter äro dels lekamliga (fysiska) dels andeliga (psychiska, moraliska, intellectuella), och människans (jordiska, timliga) lif yttrar sig genom en samfäld verkan af dessa två slags krafter. Hvarje människans lifsyttning är en förbunden verksamhet af kropps och själskrafter.»

Afor. 4. »All lifsyttning, äfven människans, består dels i att röna

verkan af andra varelser, dels i att på dem inverka. Det förra kalla vi *förnimmelse*, det sednare *handling* (theoretisk function och praktisk function).»

Afor. 5. »Menniskans högre eller psychiska lif utmärker sig från det lekamliga eller lägre på det sätt, att det förra, vid förnimmelsen af tingen, och för att *behandla* dem, *icke* behöfver hafva dessa ting omedelbart närvarande, då för det sednare eller det lekamliga lifvets yttring, i att fatta och behandla tingen, dessas *omedelbara* närvaro är ett oundgängligt vilkor.»

10

Härefter följer den ofvanföre redan aftryckta sjetta aforismen. Läsaren finner, att de alla äro af den art, att de för sitt innehåll föga behöfva bevis, minst bero af Reformationshistorien, 18 seklets läror och den moderna bildningen. Men Förf. har kanske genom sina resonnementer i sistnämnda ämnen velat befästa de uppfostrans högsta grundsatser, som han i afhandlingens slut uppställer. Uppfostran har nemligen till ändamål:

»*Theoretiskt*, en kännedom af naturen och menniskan, hvilken leder till en kännedom af Gud; och *Praktiskt*, ett handlingssätt, som bestämmes af denna kunskap, i förhållande till naturen och menniskan sjelf eller hennes likar.»

20

Men äfven dessa satser äro så enkla och erkända, att Förf. säkert icke skulle rönt någon motsägelse, äfven om Han blott ställt dem sådana de äro i bredd med de sex aforismerna. Några fel i uttrycket, t. ex. den sistanförda satsens: menniskan sjelf »eller» hennes likar, kunde här endast anmärkas. Men äfven om Förf. aktat bevis och förklaringar nödiga, synes intet gifva 16:de, 18:de och 19:de århundradets bildning, eller denna bildnings fördömande, en mera bevisande kraft, än hela den kristna tidräkningens historia. Nämnda satser hafva alltid och allestädes hos de kristna folken varit erkända, ja till och med bland de mahomedaner och hedningar, hvilka egnat någon omsorg åt uppfostran. Man behöfver åtminstone icke fördöma samtidens bildning, för att få dem erkända. Ty i hvilket civiliseradt land står t. ex. den allmänna undervisningen i strid mot dessa grundsatser?

30

Men läsaren frågar kanske, hvarföre vi så mycket uppehålla oss vid denna omständighet. Jo för att visa, att Förf. lika opåkalladt dragit i härnad mot den moderna bildningen, som Hans domslut öfver densamma är ensidigt och godtyckligt. Ty det visar sig, att icke Förf.s värme för en förbättrad uppfostran, utan något för hela Hans förehafvande fremmande motiv framkallat detta Hans domslut. Men ett sådant förfarande i vetenskapen är alltid tadelvärdt. Det måste intrassla ämnet, i stället att utveckla det, leda läsarens uppmärksamhet från hufvudsak till bisak och föranleda honom, att hos författaren antaga mindre kärlek för ämnet, jemte denna besegrande tycken och biafsigter. Ju mera enkla, allmänt kända och allmänt gällande, vår Förf.s pedagogiska theser äro, ju mer Hans utflygter från ämnet blifvit hufvudsak, såsom redan deras omfång utvisar, desto mer måste Han finna sig vid att underkastas ett sådant omdöme.

40

Det gifves ännu ett skäl att tadla detta förfarande. Hvar och en, som följt med den nyare Svenska litteraturen, erinrar sig väl, huru det länge var en sed eller osed hos lärdomens representanter, i s. het i Upsala, att vid hvarje tillfälle, utan all anledning, utdela några slängar åt »tiden» och dess sträfvanden. Följden häraf var den naturliga, att tiden och dess hvälfningar gingo sin gång, utan att af dessa påstötningar i minsta grad störas. Endast universitetets anseende förlorade derpå; och det

50

goda, dess medlemmar skulle kunnat uträtta genom ett positivt och af omständigheterna påkalladt deltagande i frågornas lösning, paralyserades af den allmänna opinion om deras fiendlighet mot allt, hvad samtidens bildning rör, hvilken de sjelfva framkallat. Det vore högligen att beklaga, om den början, man vid Finlands universitet gjort, att meddela sig med allmänheten, blott skulle medföra samma resultat; och vi måste anse detta oundvikligt vid ett förfarande, sådant som Hr. Laurells.

10 Visserligen visar Förf. en viss försigtighet deri, att han ingenstädes uttryckligen fördömer »allt,» hvad samtiden bär i sitt sköte. Han talar blott om dess »egoistiska filosofi, för hvilken Han väljer Feuerbach till representant, om den »moderna bildningens sakförare,» deras okristliga sinnelag eller åtminstone religiösa indifferentism, om »ett ganska stort antal röstegande i nutidens samhällsfrågor,» om »ganska många ibland samtidens tänkande och verksamt handlande personer,» som skola gå en medelväg mellan hedendom och kristendom, om »den moderna bildningen i sitt (dess?) medel eller medlersta lopp,» såsom en »på det timliga välståndet riktad (rigtad?) eudämonism,» på ett annat ställe benämnd »den moderna eudämonismen,» med sina »revolutioner, omstörtningar och kastningar,» om »den bildningsform, som är mer eller mindre allmän i alla civiliserade länder,» i hvars anda Han igenkänner »en, om än skickligt undångömd fiende till Christendomen» o. s. v. Ja Förf. erkänner till och med »något godt» i samtidens »omsorg för det allmänna bästa, de nyttiga kunskapernas inhemtande, deras popularisation och allmänna spridning, det offentliga och privatlivets förädling, samvets- tanke- och tryckfrihet såsom mål för människans sträfvande.» Vi veta icke, om läsaren skall förvånas eller samtiden röras till tacksamhet af, att se Hr. Laurell såsom dess och pedagogins reformator erkänna nyttiga kunskapers inhemtande för något godt. Men af det citerade, än mer af hela framställningen finner 30 hvar och en, att föga återstår af samtidens bildning och sträfvanden, som icke i Förf.s tanke är obefogadt.

För vår del kunne vi icke förstå annat, än att Förf. i sjelfva verket anser hela den moderna bildningen för ett i historien tillfälligtvis inplumpadt misstag. Det låter oerhördt men Förf. demonstrerar detta åtminstone uttryckligen angående 18 seklets »sceptiska ideer,» hvilka enligt Förf. i vår tid äro mera utbredda än förut,» och hvilka icke utgöra »något inre nödvändigt moment i den religiöst sedliga bildningen,» »i en ny Europeisk civilisation.» På ett annat ställe säger Förf, att de »nya ideerna från Frankrike och England» oförmodadt kommo i 40 beröring med den protestantiska teologin. Särskildt förnekas dessa ideers sammanhang med reformationen och på denna grund, synes det, äfven med mensklighetens sanna utveckling. Ja det förklaras öfverhufvud för en »fix idé» (!), att anse, det »en ny bildningsform, som kommer till ett visst välde, eller låt vara, blir allsväldig, alltid har sitt ursprung i den, som närmast förut var den herrskande.»¹

50 ¹ När man i så stränga ordalag tuktar det allmänna vettet, borde dock någon bevisning åtfölja tuktelser. Huru förfar här Förf.? Jo vi lära, att »ingenting är mindre historiskt,» än att »låta historien framskrida i en *linie*.» »Enligt vår tanke,» heter det, är »bilden af en *flytande ström* med många grenar, som sprida och åter förena sig,» den naturligaste och sannaste för bildningens gång. I denna »ström» menar nu Förf., att hvarje vattenpartikels rörelse icke beror af den näst föregående, emedan hvar för sig faller enligt tyngdens lagar? Eller hvilken är meningen? Äfven de »hvirflar» i strömmen, som gifva Förf. så mycket talänne, hafva eljest enligt all erfarenhet den egenskap, att deras vatten kommer från flodens källor, och på hvarje

Vi kunde lemna dessa stora historiska vyer derhän. Men de intyga för mycket Förf.s syftningar, för att helt och hållet lemnas åt den glömska, hvartill deras skefhet bestämmer dem.

Uppenbarligen kan det blott vara behovet att näpsa tiden, som förledt Förf. att förklara densamma icke vara sin faders son. Detta behof måste vara starkt, då det icke skyr att tillfredsställa sig på ett så föga pedagogiskt vis. Vill nu Förf. verkligen ställa ens 18 seklets fritänkeri utom allt sammanhang med historien? Hade det ingen rot i Frankrikes föregående historie, i dess konungars genom reformationens kufvande befastade despotism, med deraf följande hoflif och adelns sedliga förfall, i folkets tråldom, i katolska kyrkans formväsende, presterskapets lättsinne och förföljelselust? Var den påstötning, detta fritänkeri erhöll från Deismen och Lockianismen i England, åter ohistorisk, och berodde dessa åsigters uppkomst i England icke af detta lands föregående historie? Hvem annan än Förf. kan finna det ohistoriskt, att den verksamare andliga beröring, som nu förenar de flesta Europas nationer, och som karakteriserar vår tid, *först* skulle framträda i Englands och Frankrikes ömsesidiga förhållande? Och hvem vill väl med Förf. motsäga historiens vittnesbörd, som lärar, att ur de religiösa strider, reformationen i England framkallat, äfven detta lands skeptiker framträdde, alltifrån Hobbes, som äkta Lutherskt-kyrkligt lade undersåtarenas tro i regentens hand. Ja man kan föga betvifla, att äfven i Frankrike de reformerta lärorna understödde fritänkeriet; såsom äfven Voltaire och andra dettas representanter togo ifrigt parti mot religionsförföljelserna och i sekternas olika bekännelser sågo ett bevis för den religiösa öfvertygelsens likgiltighet.

Äfven dessa åsigters öfvergång till Tyskland, huru litet »oförmodad» måste den icke förefalla hvarje tänkande? Måste icke här, såsom öfverallt för denna tid, furstarnes och adelns exempel blifva afgörande? Furstarne hade bundit Lutherska kyrkan vid symbolerna. Var det nu underligt, att de sjelfva först afskuddade sig deras tvång, lemnande dem och tron åt de viljelösa, förslafvade folken? Ludvig XIV hade framlagt Tyska rikets murkna inre och genom sina segrar blottat Tyska nationalandans dåvarande skröplighet. Var det då ohistoriskt och oförmodadt, att de besegrade skulle röna intryck af besegrarens sträfvanden? Inom Lutherska kyrkan i Tyskland herrskade då samma formväsende, som inom den katolska. Fritänkande forskare hade redan i Cartesii och Spinozas spår uppträdt inom sjelfva Lutheranismen. Tyska nationallitteraturen var i samma lägervall som nationalandan. Fransk litteratur gällde som mönster redan förr än Franska fritänkeriet. Hvilken grund för denna omhvälfning var dessutom icke redan lagd genom antikens studium, så väl i Tyskland, som i Frankrike och England? Och under dessa förhållanden anser Förf. det för en »oförmodad» träff, att 18 seklets upplysning kom i beröring med den Tyska protestantismen! Man skall säkert finna det lika öfverflödigt, att vi här upprepat dessa allmänt kända och erkända förhållanden, som otroligt, att Hr. Laurell kunnat bestrida deras sammanhang, icke blott med Reformationen, utan med all föregående historie. Men det otroliga är beklagligen sannt. Hvad man derom bör tänka, lemna vi åt läsarens bepröfvande.

För vår del hafva vi vid skriftens genomläsande ofta tviflat på våra ögon, som man säger, på vår förmåga att uppfatta dess mening – så

punkt af densamma från den näst föregående. I sanning, man kan ej nog förvånas öfver så väldiga påståenden vid en så lättsinnig bevisning.

hopade äro här misstagen i s. het i den historiska betraktelsen. Hit hörer Förf.s förmenande, att »det adertonde seklets ideer» icke »sluppit fram» i historien, d. v. s. icke gestaltat någon verklighet, som kunde gälla för historisk. Man kan icke utan ett leende se Förf. här tråda fram, utmanande hela världen att vederlägga »vårt¹ påstående,» att nämnda ideer »i närvarande tidpunkt icke hafva den kraft att omhvälfva samfundsordningen i det öfriga Europa, som desamma i sin ungdomsperiod hade i Frankrike.» Han vill, att det öfriga Europa, som längesedan insett det abstrakta i Franska revolutionens teorier, ännu skall tillämpa dem utan afseende på olika staters och nationers olika förhållanden; hvarom icke, så skall det förbluffade Europa medgifva, att Hr. Laurell har rätt; och Hr. L. tager ordentligen patent på sin upptäckt. Eljest tillåter Han också godhetsfullt Europa, att för Honom, Hr. L., uppvisa sådane kämpar för sagde, redan antiqverade teorier, som Voltaire, Diderot m. fl. Gör Europa icke detta, så har Hr. L. åter rätt; och patentet förblir derved i sin fulla kraft. Läsaren kan härvid icke förundra sig öfver något så mycket, som öfver Hr. L.s underlåtenhet att för Sin räkning taga i beslag påståendet, att katolicismens principer, att Solons och Lycurgi lagar icke för närvarande hafva samma inflytande på samfundsordningen, som i fordna tider!

Men att Franska revolutionen var den »synliga manifestationen,» såsom Hr. L. kallar den, af samma ideer, att Europas hela nyare sociala utveckling varit en manifestation af desamma, sådane de nemligen under rörelsens fortgång utbildat sig och blifvit modifierade af olika tiders och nationers medvetande, allt detta anser Förf. för ringa eller intet. Han påstår dock, att besagde ideer aftynat under den långa väntan på en plats i historien, som »spelat dem det sprattet,» att icke släppa dem fram. Förf. medger på intet vis, att folksuveräniteten, skillnaden mellan lagstiftande och verkställande makt, privilegiernas upphäfvande, likhet inför lagen, samvetsfrihet, offentlighet, hvilka väl tillhörde kretsen af 18:de seklets ideer, ännu utgöra de moverande principerna i Europas sociala utveckling, och att de dag för dag vinna allt större utrymme, mer och mer förverkligas hos Europas civiliserade nationer. Samhällsskicket i Tysklands konstitutionela länder, i Holland, i Belgien, sträfvandet dertill i Preussen, i Italien, på Pyreneiska halfön, i Syd-Amerikas stater, allt detta läser väl Förf. sätta utom all beröring med samma ideer. Att tiden afnött och förkastat fordran på en abstrakt jemnlighet mellan medborgare, ja att till och med det republikanska sträfvandet blifvit erkändt såsom för tiden opraktiskt, att likaså tillintetgörandet af all religion och kyrka icke mera tillhör samtidens fordringar, utan att i deras ställe trädt den redan återopade jemnligheten inför lagen, den konstitutionela monarkin, samvetsfriheten och kyrkans oberoende af staten, detta läser i Förf.s ögon bevisa nog för vanmakten hos 18:de seklets läror, att intaga en plats i det Europeiska samhällets utveckling.

Ännu ett bevis på Förf.s inskränkta föreställningar om samtidens art ger oss Hans nyssnämnda fordran på bevisning. Han säger: hvar finnes nu en Voltaire, Diderot, d'Alembert, hvar en Bolingbroke eller Chesterfield bland ministrarne, hvar damerna Tencin, Geoffrin, du Deffant, d'Espinasse, hvar de män på samhällets höjder, litteraturens, aristokratins, hierarkins summiteter, eminenser och excellenser, från hvilka scepticismen nedstörtade som en brusande flod? Finnas de icke nu,

¹ Detta »vårt» är verkligen understruket, på det läsaren icke må misstaga sig om, hvem som är påståendets uppfinnare.

menar Förf., så är »vårt» påstående okullrunkeligt. Man kunde väl svara: nittonde seklet har för sina »ideer», det adertonades barn och arfvingar, icke saknat dessa »summiteter». Bland litteraturens summiteter: Constant, Lamartine, Guizot, Thiers, Arago, Kant, Fichte, Arndt, Oken, Rotteck, Raumer, Geijer m. fl. bland ministrarne: Schön, Altenstein, Canning, Lafitte, Thiers, Peel; bland hierarkin: påfven Pius IX; bland damerna: madame Staël, Dudevant; hvilka alla väl verkat snabbare och allmännare på sin samtid, än 18:de seklets summiteter. Hvem finner icke, att man till dessa namn kunde sälla flera tiotal andra. Men Förf. förvillelse ligger icke häri, utan i det totala misskännandet af den moderna bildningens gång. Den strömmar, såsom hvar man eljest känner, icke ned från summiteterna och från salongerna. Det finnes nu något, som kallas den *bildade medelklassen*, hvarom Förf. icke lär hafva hört talas. Denna sitter i representationsförsamlingarnes salar, och ur dess krets utgå icke blott samhällsteorierna, utan staternas styrelser. Den verkar uti snart oräkneliga *associationer*, hvilka på mångfaldiga vägar gifva tidsopinionerna en verklighet i samhällets institutioner. Af den, icke af salongernas förfallna släkte och af »bureaux d'esprit,» uppbaras de eminenta författarna, hvilka sjelfva tillhöra denna samhällsklass. För den och af den skrivas tidningarne och tidskrifterna, som dagligen i millioner aftryck bära dess opinioner kring jordens rund. Den befar jernvägarne och befolkar ångbåtarne, leder industrins och handelns intressen. – Men redan uppexer bakom denna klass en ny, arbetarenas, den stora massans representanter så i litteraturen, som på alla vägar för den sociala utvecklingen. Det är i sitt tredje skifte den moderna bildningen ingår; Förf. vill ännu icke kännas vid andra än det förstas representanter, salongernas invånare, de högadliga, de betitlade, och de af dessa uppburna litteratörerna. Ty att han icke känner de båda andras, derpå är det oss icke tillåtet att tvifla.

Det skulle blifva läsaren alltför tröttsamt att här genomgå alla dessa tålamodsprof, hvilka Förf. tillämnat honom i sina »blickar» på samtidens och dess närmaste föregångares historiska företeelser. Att Förf. t. ex. gör »eudämonismen,» läran om sinnlig njutning såsom livvets högsta goda, till samtidens mest karakteristiska lefnadsregel, tillhör dessa uppenbara osanningar, hvilka man redan förut här och der hört upprepas af fienderna till dess fortskridande. Det tillhör all civilisation, att mångfaldiga och förfina livvets njutningar. Men derunder råkar just den groft sinnliga njutningen mer och mer i vanrykte. Det ligger också i tingens ordning, att med den intellektuella bildningen något af »salongernas» och »summiteternas» enorma sedeslöshet skulle »nedströmma» till medelklassen. Men förgäfves ville man nu någonstädes söka den sedliga förnedring, som i 18 seklet hade sitt stamhåll vid hofven, aldraminst ett offentligt försvar för densamma eller teorier tjenande till dess rättfärdigande. Äfven bland dem, som teoretiskt förneka flera eller alla af Kristendomens läror, är dess moral helig, och ett Guds rikes förverkligande på jorden är de religiösa rörelsernas allmänna lösen. Förf. prisar högt, såsom reformationens sanna tendens, sträfvandet att göra kristendomen verksam till det praktiska livvets förädling. Medgifves det, att denna tendens var för reformationen utmärkande, hvilket likasåväl kan bejakas som bestridas, emedan reformationen så snart förföll till hårklyfvande dogmväsende, så måste det också medgifvas, att samtiden arbetar i dess anda. Man är nu icke ens så »eudämonistisk», att man, såsom Förf. berömmar om reformationstiden, söker »ett stilla och roligt lefverne» vid vissa lagligen stadgade trossatser. Nej *arbetet*, så det andliga som det lekamliga,

gäller i närvarande tid för högsta ära, och man skyr icke striden för principernas utveckling och befastande. Äfven här skiljer Förf. icke mellan den förgångna periodens yttersta villor och den nyare tidens verksamma lif. Det första steget på samhällsreformernas bana, Franska revolutionen, den »synbara manifestationen» af 18 seklets ideer, var väl den en eudämonismens blomstertid? Dessa hundradetusende, som modigt gingo i döden under guillotinen eller för fiendens svärd, som föllo i fäderneslandets försvar eller för drömda idealer af menskligheten lyckliggörande läror och samhällsformer, voro de njutningslystne veklingar? Den oroliga verksamhet, som ännu feberaktigt genomgår samtiden, är den njutningsbegärets? – Det är lätt att sitta lugn i sin kathedrer och hålla balsamrika tal öfver den kämpande mensklighetens njutningslystnad, att sålunda förhäfva sig öfver de tusendetal, som i fångelser eller i landsflykt betala skulden, att hafva hoppats på fäderneslandets pånyttfödelse; men sjelfva lättheten dertill betager talaren all kraft att öfvertala, rikedomens på motbevis gör öfvertygandet omöjligt.

Men det kan vara nog för att visa, huru Hr. L. misshandlar historien, ur hvilken Han utmönstrar, hvad honom för godt synes, såsom tillfälligt. Låt oss nu tillse, på hvad väg enligt Förf.s förmenande historiens sanna utveckling kommer att fortgå.

Det är, så mycket man af Förf.s framställning kan finna, uti en reform af reformationen, denna fortgång bör sökas. Hvari den egentligen skall bestå, derom har dock Förf. icke gjort verlden underkunnig. Man får likväl veta, att reformen just höll på att föregå i Tyskland, när 18:de seklets upplysning vid medlet af detta århundrade så »oförmödad» kom öfver densamma och hindrade sakernas »naturliga utveckling.» Detta konststycke är i sjelfva verket icke nytt. Man finner det alltid användt af de konservativa reformatörerna, hvilka fördöma hvarje reform, sådan den är, såsom ohistorisk och förvänd, d. v. s., när det kommer till sak, hata alla reformer och trifvas godt i sin lugna besittning, men likväl äro svaga nog att småsmekas med dagens opinion och vilja gälla för reformens vänner. Att nu hela Tyskland från sednare hälften af förflutna seklet räknar sin litteraturs regeneration och från början af detta sekel det sociala lifvets öfverhufvud – det bekymrar vår Förf. icke det ringaste. Han blir dervid, att denna utveckling icke varit den naturliga, icke tillhör historien.

Icke utan förtjenst är här Förf.s framställning af Lutheranismens utveckling och betydelsen af dess symbola, om hvilka Han söker visa, att de såväl voro framkallade af tidens behof, som bidragit till en lugnare religiös utveckling hos församlingen. Hvad det förra angår, så måste man vid en förnuftig betraktelse af historien på förhand sluta, att en så genomgripande historisk företeelse i tidsandan måtte hafva haft sin grund. Man får blott icke taga saken så lätt, som Förf. synes göra det, då han till och med anser konkordieformeln för ett baner, under hvilket hela det Lutherskt sinnade Tyskland kunde ställa sig. Ty det är nogsam bekant, att *icke* hela det Lutherskt sinnade Tyskland ställde sig under detta baner, hvars antagande öfverallt väckte ett starkt motstånd; äfvensom tidens förhållanden gjorde, att furstarne och den lärdare delen af presterskapet vid symbolernas antagande uppträdde såsom förmyndare för församlingen, hvilken föga visste af dessa tillgöranden. Under det man likväl gerna medger, att sjelfva detta förmynderskap låg i tidens anda, och att en gemensam bekännelse var den nya kyrkans behof, måste man dock anse det lagliggjorda tvånget att vidhålla bekännelsen för en beklaglig följd af folkets, den egentlige

församlingens omyndighetstillstånd. Furstarne, den högsta samhällsklassen öfverhufvud, hade lätt att frikalla sig från detta tvång, såsom de äfven opåtaladt vände sig till katolicismen eller fritänkeriet; men det blef i presterskapets hand ett kraftigt medel att tillbakahålla den fria forskningen, och det verkade, såsom hvarje tvång på öfvertygelsen, till att nedsätta bekännelsen till en tom munkristendom. Detta bevisas bäst deraf, att den sålunda vid 17:de seklets slut välbefästade kyrkan redan i medlet af det 18:de saknade kraft att motstå den Franska scepticismen. Man kunde så säga, att arbetet på bekännelsens stadgande egde mera värde än sjelfva dess resultat. Hos Förf. får detta det Lutherska kyrkosystemets stadgande den betydelse, att det icke lika lätt medgaf afvikande meningars uppkomst, som ordningen i den Reformerta kyrkan tillät den, och att derföre scepticismen inom den sednare slog en rot, hvartill den icke skulle funnit jordmon inom den Lutherska – om icke, sedan den anförda »oförmodade» öfverraskningen beredt densamma inträde. För hvarje vän af menskliga bildningens fortgång är det deremot glädjande, att denna större frihet fanns inom reformerta kyrkan i England, såsom otvifvelaktig produkt af folkets högre sociala utveckling och den större politiska friheten. Ser man också närmare på saken, så finner man, att i de flera dissiderande protestantiska församlingarne, hvilka utgått ur den reformerta, såsom hos metodisterna, qvåkarena m. fl., ett varmt religiöst intresse visar sig, sådant det i den Lutherska kyrkan förefinnes endast hos pietisterna. Så synes här den reformerta kyrkans friare form varit gynnsamare äfven för det kristna troslivet, än Lutherska kyrkans symboltvång, hvilket sednare icke kunnat hindra, att, såsom Förf. uttrycker sig, »de verkligen stora vyer,» som dess teologi »i sina artiklar om församlingen, det kristna hushållet och det verdsliga regementet ägde till en sannt praktisk religionsvetenskap, icke hade blifvit realiserade.»

Då vi se oss om efter de utvägar, Förf. har i beredskap, för en mera historisk och naturlig, mindre oförmodad utveckling af mensklighetens bildning, möta oss dock tvenne läror, hvilkas inskräpande Förf. anser för tidens högsta behof: nemligen läran om en Guds tillvaro och ordsjärens odödlighet. Under det vi förkasta Förf.s förutsättning, att tviflet i dessa punkter skulle allmännare karakterisera tidens bildning, vilja vi försöka att teckna, huru Han uppfattar den sednare af dem. Ty kanske omedvetet har Han erkänt, att all närmare utredning och bevisning af den förstnämnda läran för tiden vore mindre nödig. Att också Feuerbach icke representerar samtidens allmänna bildning, det lärer Förf. väl veta, ehuru likväl dennes nihilistiska läror fått gifva Förf. anledning att visa Sin ifver i deras vederläggande. I Finland isynnerhet torde få känna Feuerbach ens till namnet, och dessa föga veta, hvad han lär.

Förf. är i bestämmandet af föreställningen om själens odödlighet föga noggrann. Han benämner den än tron på »menniskosjärens oberoende af dess tillvaro i den materiella världen,» än tron på »själens immaterialitet, oförgänglighet och bestämmelse för en gemenskap med andeverlden,» än »begreppet om själens sjelfständiga tillvarelse,» än frågan om »själens sjelfständiga, af dess inhysande i den materiella naturen oberoende tillvaro,» o. s. v. Vi vilja blott påpeka detta virrvarr af bestämningar, som tillåter all möjlig uttydning, och innebär så många motsägelser. Få äro i vår tid de, som verkligen anse menskliga tänkandet och viljandet för en materiel, kemisk eller fysisk, process. Många deremot de, som se dess immaterialitet, oförgänglighet och gemenskap med andeverlden uppenbarad i verldshistorien, i andens

rike, mensklighetens andliga utveckling; men att Förf. hörer till dessa, kunna vi hvarken påstå eller förneka. Skäl till det sednare ger väl hans lära om själens »oberoende» af dess tillvaro i den materiela världen; hvarigenom dess faktiska tillvaro i människans kropp kommer att tillhöra de läsaren redan bekanta, »oförmodade», »icke nödvändiga» historiska tilldragelserna. Men hela den deduktion, hvarigenom Förf. vill befästa denna sväfvande »tro,» visar åter, att, likasom Han stöder den på empirin, Han anser själens tillvaro bero af dess förening med kroppen och, så mycket vi kunnat fatta, allt dess vetande grunda sig på intryck, mottagna genom de yttre sinnena.

I korthet innehåller denna deduktion. All »verklig» naturforskning beror på den »hypotes», att alla företeelser, som höra till erfarenheten, uppkomma genom enkla, oföränderliga väsendens, »atomers» beröring med hvarandra¹. Således är själen en sådan atom, en »enkel substans, oförstörbar och oförgänglig, men förbunden med en vexling och föränderlighet underkastad organism.» Denna »förbundenhet» är en erfarenhetssats N:o 1. Själens mottager nu intryck af en yttre värld, hvilka förmedlas af sagde organism, d. ä. af människans yttre sinnen; satsen N:o 2. Men vid en viss tid af lifvet försvagas intrycken, ja själen, numera atomen tillsammans med de bilder, de mottagna intrycken kvarlemnade, gör mer eller mindre motstånd mot icke blott ytterligare sinnliga intryck, utan äfven mot vilja och förstånd², hvilka icke förmå utrota de redan gifna bilderna af dessa intryck; erfarenhetssats N:o 3. Härigenom bevisas nu ytterligare den antagna hypotesens riktighet, nemligen, att själen är en atom. Och häraf följer äfven, att »Individualitet är den omgifning eller omskränkning af inre bilder (collective: bildning), som tillhör en lefvande varelse, och hvilken väl har sitt yttre beting och förutsättning i en yttre, varelsen äfvenledes tillhörig, perigraphie, men dessutom eller rättare dessinnan – också har sitt sjelfbestånd på egen lifsgrund.»

Är nu detta allt? Ja det är summan af saken. Upprepandet af Förf.s beskrifningar, huru och på hvad sätt allt detta förmärkes och erfares, lär läsaren eftersänka oss. Likaså de öfriga triviala betraktelserna, bland annat de snillrika jemförelserna mellan själen och den likaså ovägbara elektriciteten, magnetismen o. s. v., af hvilken jemförelse dock äfven den enfaldigaste måste sluta, att äfven själen kan delas³.

Skulle någon läsare finna Hr. L.s anförda deduktion obegriplig (ty så absurda passus tillåter Förf. sig verkligen), så behöfver han blott antaga det otroliga, att Hr. L. anser själskrafternas afmattning för det fastaste bevis på själens oförgänglighet. Med åren blir människan allt mera kall för nya intryck, med åren befästa sig hos henne allt mera de en gång mottagna bilderna, föreställningarne, de gamla vanorna öfverhufvud. Ju snabbare detta sker, ju tidigare människan avsluter sig mot all vidare bildning utifrån, desto evidentare gör hon beviset för själens individualitet. Den argaste stockpedant, hvars tankar, ord och gerningar säkrast vrida sig uti evigt samma skrufgängor, honom ställer

¹ Förf. talar någonstades om atomernas attraktion och *repulsion* – en distraktion, som atomisterna eljest icke låta komma sig till last.

² Hvarifrån dessa förmågor komma, och hvad de äro? det lemnas derhän. Förf. har naturligtvis lätt, att på sitt viga vis stoppa dem i atomen, substansen, men de äro då hypoteser såsom denna.

³ Hvad naturforskningen säger om själen, har Rec. hört af samma berömda Johannes Müller, hvars namn Hr. L. funnit för lämpligt att anteckna. Han sade: »Viljan kan delas med en knif,» afseende dermed, att då en mask afskäres i flera stycken, hvarje stycke vandrar sin egen väg, har sin egen *frivilliga* rörelse.

Hr. L. fram såsom det handgripligaste exemplar af en oföränderlig, d. ä. enligt Hr. L., oförgänglig själ! Den åter som till sin ålders sednaste år bibehåller ungdomens liflighet, förmågan att lära och njuta af det nya, hvarje tid bringar, kärlek och styrka till nya, menskligheten gagnande företag, den som derföre af de nya generationerna älskas och äras som dessas uppmuntrare och ledare – han förringar i hela sitt lif kraften af Hr. L.s bevisning. Hvar och en söker sin erfarenhet i sin omgifning. Det vore dock högst beklagligt, om Hr. L. äfven bland sin skulle kunnat sammanställa det för deduktionens säkerhet erforderliga antalet af pedantsjälar, afdöda för alla en ny tids intressen!

10

Att Hr. L. alls icke vidrör den sorgliga erfarenhet, som lärar, att vid en hög ålder ofta *alla* tidigare mottagna intryck försvinna, att medan minnet ännu bibehåller de toma orden, förståndet och inbillningskraften sakna förmåga att frambringa de motsvarande begreppen och föreställningarne, att Han förtiger denna själens föränderlighet är naturligt. Han går icke längre än till påminnelsen, huru barndomens och ungdomens lekande bilder längre bibehålla sin styrka än medelålderns.¹ Ty denna omständighet åberopar Han verkligen också *för* sina förmenanden. Hvem inser icke, att detta med andra ord vill säga: själen behåller bättre intrycken från oförnuftighetens ålder, än från den förnuftiga verksamhetens – detta är ett lysande bevis för dess evighet och odödlighet!

20

Går man åter närmare in på detta hypotesmakeri och får lära, att »alla företeelser, som äro föremål för erfarenhet, bero af atomers inverkan på hvarandra», så måste man häraf sluta, att hvarje bild, hvarje föreställning i människans själ är en atom, såsom själen själf, substansen. Förf. nekar icke, att själen såsom fantasi af de mottagna intryckenas bilder eller föreställningar åter bildar nya, att förståndets abstraherande förmåga ur dessa öfverhufvud bildar begrepp; ty Kiese-wetter's logik säger Förf. sig dock hålla i ära. Nu utgöra äfven dessa bildningar »företeelser» för den inre erfarenheten. De enkla oföränderliga väsenden, som producerat dem, äro: atomen, själen, och atomerna, »inre bilderna» a, b, c, hvilka icke mera bero af ett intryck utifrån, af någon sten- eller ox-atom², utan »tillsamman» med själen, såsom »ansatts,» »anlag» afsatt sig »kring» densamma. Dessa »inre bilder» måste alltså vara lika oförstörbara och oförgängliga substanser, som själen själf.

30

Men detta är ännu en ringa sak. I själfva verket har Hr. L. blott visat, att själen är en materie, lika evig som hvarje kiselsten. Hr. L. synes icke vilja medgifva detta om stenverlden; endast vexter och djur äro individer. Men hvarje vext, hvarje djur äro då till en början oföränderliga och oförgängliga, d. v. s. den enkla substans, som ligger till grunden för deras individualitet, är lika evig och odödlig som människans själ. Det är här intet som skiljer. Djuren mottaga och bibehålla intryck och bilder af föremålen; Förf. glömmer det visst icke, att de häri

40

¹ Redan det sunda förståndet finner det sakenligt, utan allt psykologiskt studium, att då kropps och själskrafter aftaga, människan lättast bibehåller de för den utvecklade själsförmågan egnade ungdomsbilderna. Vål kan intryckens nyhet äfven göra dem lifligare hos ungdomen. Men om mannalifvet förgått under intryck af högre art, så utträngas dessa icke af ungdomsbilderna, utan öfvergå tvärtom stundom till fixa ideer, som utesluta alla andra.

50

² Förvillelsen, att förvexla atom, individualitet och substans, tillhör Hr. L., icke oss. Naturforskningen antager väl hvarje vext och djur för ett individuum, en inom sig sluten organism, men den gör icke med Hr. L. någon viss oförstörbar atom till denna individualitets kärna eller substans.

äro människans vederlikar. Men hvarje enskildt djur behåller likaså derunder sin individuela natur. Man känner icke, att vexten har ett sådant »själsanlag.» Men atomer i luften, vattnet, jordarterna gifva här sin »tryckning» åt vextatomen, som mot dem öfvar »mottryckning,» icke kring sig upptager mera eller annorlunda formade intryck, än dess art, och ytterst dess individualitet medgifver. Till samma ära bör dock äfven kiselstenen komma, som väl mottager intryck t. ex. af flusspat-syran, men genom sin affinitet bestämmer, huru många kemiska atomer fluor och syre, den vill mottaga. Äfven i den finnes denna 10 normgifvande substantialitet, som både »dessutom – eller rättare: dessinnan har sitt själfbestånd på egen lifsgrund,» och som »tillsamman med sin omgifning» visar en ganska bestämd »motspänstighet mot allt öfvervåld på dess naturart.»

Alla åtskilnader mellan de oorganiska föremålens, vexternas och djurens varelesätt, hvilka Hr. L. uppräknat, kunna härvid erkännas för giltiga. Det bestrides icke af oss, att företeelserna i deras tillvaro angifva en bestämd åtskilnad. Men i de enkla kropparnes kemiska affinitet, i vextens kraft att utveckla sig efter sin art, och dennas natur att mottaga intryck, »ansatser,» efter en norm, som skiljer hvarje 20 enskild vext från alla öfriga af samma art, häri framträder samma oförstörbara och oförgängliga ursprunglighet, hvilken Hr. L. säger utgöra själens enkla substans. Skilnaden mellan »inre» bilder och »yttre» form är här likgiltig. Frågan gäller bådads grund, hvad Förf. kallar deras »sjelfbestånd på egen lifsgrund». Sjelf borde Hr. L. icke synnerligen förvånas öfver en så i dagen liggande konsekvens, så mycket mindre, som Han uttryckligen söker människosjälens odödlighet på samma fält, som djurens individualitet.

Hvad man vid denna oreda skall tänka om Hr. L.s anbud, att »infinna sig» inför »den rena metaphysikens eller spekulativa logikens domstol,» torde vara sjelffallet. Hvar och en, som i dessa ämnen känner a b c, inser också att Hr. L. förblandat begreppen individualitet och subjektivitet, eller rättare klistrat det sednare såsom ett dessutom på det förra. Äfven för icke-filosofen är det klart, att människans bestämda vetande, drifter, vanor, tanke och handlingssätt utgöra hennes andliga individualitet, det som särskiljer henne från alla andra människor, men att, om man afkläder henne allt detta andens innehåll och återgår till blotta förmågan att ega detsamma, ingenting återstår, hvarpå man skulle särskilja den ena individen från den andra. Så länge man ännu fasthåller vid den animaliska naturen, så finner man hvarje 40 människa bestämd genom klimat, race, nationalitet, föräldrarnes naturel, egen kroppsorganism. Då likväl allt detta är bestämdt, att af bildningen besegras, genom dess upptagande i dennas tjänst, så bör äfven det räknas till den sjelfmedvetna andens innehåll. Så finner hvar och en, att, när allt detta innehåll bortkastas, intet annat återstår än det rena sjelfmedvetandet, som hos alla människor är detsamma. D. v. s. om medvetandets innehåll utgöres af allt vetande om något föremål, utom den vetande, så återstår bakom detta vetande endast människans medvetande om sig sjelf, sådan hennes ande är, utan allt innehåll. Men detta rena sjelfmedvetande måste nu blifva detsamma hos hvarje 50 människa. Det är detta, Hr. L. satt bredvid individualiteten, menande sig med ett »dessutom» kunna klämma båda tillsammans. En annan fint dervid är detta sjelfmedvetandes indentifierande med atomen, hvarigenom det får skenet att vara det mest individuela, ehuru det i sjelfva verket är det mest allmänna.

Skulle Hr. L. åter med sin själsatom mena människans naturliga

drifter, hvilka visserligen i oändlighet variera, så glömmer han, att de tillhöra de »inre bilderna,» såsom uppkomna genom det för själen fremmande inflytandet af kroppens organisation, föräldrarnes, nationens, racens förherrskande fallenheter och drifter. Detta bildar visserligen individualiteten, men på samma sätt, som summan af de intryck, bilder och föreställningar, individen för öfrigt mottager. Men hela detta innehåll är vexlande och föränderligt. I detsamma är dessutom det ädlaste sammanfördt med det lumpnaste, ofta gemenaste; och allt detta lär ingen med Hr. L. vilja draga till det oförgångliga.

Öfverhufvud måste så väl tänkaren som den fromt troende läsaren finna denna likgiltighet både för själfmedvetandet och dess innehåll frånstötande. En själ behöfver, enligt Hr. L.s teori, endast vara en atom, kring hvilken packat sig medvetandet t. ex. om smör och bröd och begäret att deraf förtära, med argaste förakt för all annan kunskap och annan sysselsättning, så är denna »atom» »tillsamman» med sin »ansats» en oförstörbar och oförgånglig substans, d. ä. en odödlig själ.

Eljest har det i all tid ansetts utgöra människans företråde framför djuren, att hon förmår höja sin tanke till det öfversinnliga, att hon hyser sådane föreställningar och begrepp, som Gud och odödlighet; och det är för denna förnuftiga ande, man sökt ett epitet i dess eviga natur, icke för djursjälen. Kristendomen ger denna åsigt en ytterligare utveckling uti läran om människans underordnande genom tron under Guds vilja; och man måste medgifva, att de kristna folkens bildning ännu öfverallt hvilat på denna föreställning om en Försyn i världshistorien och i ledningen af individens öden. Spekulationen har sökt fatta detta sålunda: att förnuftet icke är ett individuelt »anlag,» utan den allmänna verldsordningens erkännande och verksamhet hos subjektet, både i vetande och handling. Häri, att Guds ande af menniskoanden fattas och i den verkar, har äfven den nyare filosofin trott sig uttala menniskoandens eviga, gudomliga väsende. Uppfattningen häraf kan vara mångahanda. Men svårt är det icke att inse, att föreställningen om ett lif efter detta bland dessa uppfattningssätt varit det för människans sedliga förädling minst fruktbara.

Ty dermed har man vanligen förbundet föreställningen om ett lif, i hvilket, åtminstone till en del, menniskoandens utveckling upphörer, och endast belöning eller straff för den jordiska vandeln återstår. Häraf har åter följden varit, att hoppet om belöning, om salighet, och fruktan för straff gjorts till sedlighetens driffjeder, icke kärleken till Gud, lydnad för Guds vilja. Och denna sednare lära sammanhänger dock klart med den, att förmågan till det goda vinnes genom Guds nåd. I filosofins termer har detta kallats, att göra det rätta för det rättas skuld, eller för förverkligandet af menniskoandens sanna frihet, hvilken då anses bestå i det rättas, i Guds viljas, verksamhet i och med hennes anda. Hvad än mot denna sednare uppfattning må sägas, den lär dock en frivillig lydnad för Guds bud, icke den slafviska, som skyr straffet och lockas af belöningen. All erfarenhet visar också, att människan, i hopp om anstånd af år och dagar till räkenskapstuden, uppskjuter med omvändelsen, om hon för densamma saknar hvarje annat motiv. För vår del anse vi, att hufvudbristen i flera samtidens religiösa opinioner, just återfinnes uti en allt för ringa uppmärksamhet på nyssnämnda kristendomens hufvudlära, läran om försoningen, om subjektivitetens underordnande under den Gudomliga nåden, Guds andes ledning, och nödvändigheten häraf för människans sedliga förädling. Denna punkt anse vi också vara vida vigtigare för pedagogiken, än vår Förf.s spekulationer öfver djursjälen.

10

20

30

40

50

Hos Hr. L. skulle det förvåna, att Han äfven lägger stark accent på »ansvaret efter döden,» om icke Hans så krassa lära om djursjälens oförgänglighet hos människan skulle derpå förbereda, och Han skulle kröna denna lära med försäkran, att människans frihet är »slafvens i bojan».

Att för öfrigt, oakadt alla Förf.s försäkringar om den vigt, läran om själens odödlighet har för pedagogiken, hvarken denna eller Hans öfriga nyssnämnda antaganden haft den minsta inverkan på Hans egna pedagogiska aforismer och på Hans bestämmande af uppfostrans högsta ändamål, derom kan läsaren öfvertyga sig genom en jemförelse med dessa. Alla dessa vittnesbörd för dogmatikens ståndpunkt vid landets universitet stå således såsom en extra prydnad för afhandlingen, utan sammanhang med dess egentliga ämne. Förf. har kanske ansett sig förpliktad att aflägga en bekännelse, och detta är ganska lofvärdt; ehuru deraf icke följer, att stället är väl valdt. Intressant hade det dock varit, såsom förhållandet nu engång är, att få veta, om äfven denna bekännelse till motiv egt hoppet om belöning eller fruktan för straff.

Mycket skulle ännu återstå att anmärka. Men våra anmärkningar hafva redan upptagit ett nog stort utrymme. Totalomdömet om Hr. Laurells afhandling innefattas tillräckligt i det föregående. Det lärers nogsam, med hvad berättigande Hr. Laurell uppträder att bryta stafven öfver samtidens hela bildning. Den ton af öfverlägsen vishet, hvarmed detta sker, kan vara egnad att imponera på mängden beskedligare läsare, äfvensom Hr. Laurell väl beräknat att väcka dennes förfäran för tidens förderf, då han till den samtida bildningens representanter ur deras hundraåriga grafvar uppkallat Voltaire, Diderot o. s. v. och dragit glömskans halfslutna täckelse från Feuerbachs osammanhängande läror. Så mycket mer har det varit vår pligt, att utveckla denna vishets kärna, så långt den lösliga ordningen i Förf.s framställning, vår förmåga och bladets utrymme det tillåtit.

Förf.s stil eger lätthet, der den icke nedtynges af en pathos, som är för kall, för att vara naturlig. Detta inträffar synnerligen, der en rätt ortodox öfvertygelse vill låta känna sin vigt. Med mycken fallenhet att tala i bilder, helst då bestämda begrepp och noggrann utredning vore af nöden, saknar Förf. det poëtiska sinne, som gör bilden klar och anslående.

Om Väktarens Utgifvare i sin uppfattning af samtidens bildning, som man säger, gjort ugnen rätt het, så hafva deremot medarbetarene, HHr. Lille och Schauman, i de företeelser af denna bildning, de företagit sig att behandla, funnit obetydliga, ja nära betydelselösa försök att rubba den bestående »Kyrkans» fasthet, hvilka på sin höjd gifvit denna ett önskligt tillfälle att uppträda i hela dess majestät.

Professor Schauman börjar Väktarens andra häfte med en: »*Öfversigt af den nyaste striden angående uppkomsten af Nya Testamentets skrifter.*» Fråga gäller isynnerhet Tübingerskolans af v. Baur, Zeller, Schwegler representerade lära om de nytestamentliga skrifternas historiska uppkomst och tiden för deras redaktion i den nuvarande formen. Att Hr. L. ganska kort omnämner dessa författares skäl och bevisning, medan han deremot utförligen framställer deras motståndares anföranden, kunde klandras, om man här gör anspråk på en fullkomligt opartisk öfversigt. Men en sådan kan icke gerna komma i fråga; det synes naturligt, att Förf. med förkärlek uppehåller sig vid de åsigt, som med hans egna öfverensstämma. Totalintrycket af Förf.s fram-

ställning blir derföre den, att Tübingerskolan, om icke utan all ansträngning, likväl jemförelsevis lätt och hastigt blifvit på det grundligaste vederlagd.

Om nu härmed förhåller sig, som med föregående dylika strider, t. ex. den Strauss'ska, så får man likväl taga för afgjordt, att, huru ofta än försäkringarne om vederläggningen upprepas, likväl nya vederläggningar fortfarande uppstaplas på de redan förhandenvarande. Bland de flera vederläggare, Baumgarten, Rördam, Böttger, Schlieman, Wieseler, Ebrard, Dietlein, Hr. S. omnämner, mer eller mindre utförligt upptagande deras påståenden, fästes synnerligaste uppmärksamhet vid ett hithörande arbete af Thiersch (H. V. I.), professor i Marburg: »Versuch zur Herstellung des historischen Standpunkts für die Kritik der neutestamentlichen Schriften. Eine Streitschrift gegen die Kritiker unserer Tage» (Erlangen 1845), hvilket arbete, enligt Hr. S.s utsago bildar epok för Nya Testamentets Isagogik. Af, hvad här anföres ur denna skrift, framstår dess stora betydelse väl icke i dagen; man fattar likväl den opinion, att densamma grundligare än någon föregående torde upptaga den nyare kritikens invändningar. 10

För ganska förtjenstfull öfverhufvud måste man anse Hr. Schau- mans öfversigt, emedan den gör läsaren bekant med en troligen för de flesta okänd litteratur. Också förmärkes hos Förf. intet af det himlande och den ofta så konstlade fromhetspathos, hvilken man på denna sida är van att anträffa. Med vetenskapsmannens lugn låter Hr. S. till det mesta saken tala för sig sjelf, ehuru talet, såsom billigt, lifvas af värme för, hvad Förf. anser vara den goda saken, och för dess seger. Öfverhufvud framstår bland Väktarens tre författare Hr. S. som den jemförelsevis liberalt sinnade, hvilken icke förskansar sig bakom kyrkans satser, utan inrymmer någon plats åt tidens fordringar. Så erkänner Hr. S., att den vetenskapliga bevisningen för de nytestamentliga skrifternas uppkomst ännu icke är avslutad, äfvensom Han medger denna bevisnings vikt för den »vetenskapligt bildade kristne.» Och om man får antaga, att Hr. S. hufvudsakligen är ense om de resultat, till hvilka Thiersch i sin undersökning kommit, till hvilket antagande hela framställningen föranleder, så har man stor orsak, att i Hr. S. akta en, för Finska universitetets förhållanden ganska frisinnad teolog. Han erkänner då, att »en allmän muntlig framställningstyp» af Evangelium inom den första kristna församlingen ligger till grund för dess skriftliga uppfattning, att Markus upptecknat berättelserna efter Petri muntliga anföranden och efter dennes död ordnat dem, för att offentliggöras m. m. 20 30 40

Om i öfrigt Hr. S. icke anser den historiska bevisningen för den väsentligaste, utan vidhåller, att lärans egen inneboende sanning bör utgöra det förnämsta bevis för dess ursprung, så måste denna åsigt lika mycket billigas af den vetenskapligt bildade, som af den enfaldeligen kristne. Allmänligheten af denna sednare bevisning, genom andens inre vittnesbörd, vittnar redan om dess stora företräde. Få äro de, som kunna taga del af den historiska kritikens bevis och motbevis; många deremot de, som utan afseende på dessa strider känna behofvet af en fast öfvertygelse, och som sökt och funnit den i lärans eget vittnesbörd.

Hr. Professor Lille har uti sin uppsats: »*Om tidens rörelser inom den Christna kyrkan*», enligt vår åsigt fattat sitt ämne alltför knappt och på ytan. Att något element, som kallas rationalism, förefinnes inom både Lutherska teologin och kyrkan, att ur detta element framgått protestantiska vännernas bemödanden för en kyrkoreform, att detta bemödande genom åtskilliga möten och skriftställerier vunnit anhang, att 40

dess offentliga uppträdande genom statsmakten blifvit afskuret o. s. v., allt detta synes oss ganska litet karakterisera de religiösa rörelserna i Tyskland, äfven om härtill räknas Förf.s beskrifning på dessa möten, hans antydningar till Protestantiska Vännernas läror, citation af ett halft dussin skrifter för och mot, ja äfven den korta notisen, att något, som heter Tyskkatolicism samtidigt börjat spöka i detta land. Äfven om Hr. Lille, enligt löfte, framdeles ger oss en liknande beskrifning på »Symbolstriderna, de allmänna kyrkliga Synoderna, Gustaf Adolf's och Missionsföreningarne inom den Evangeliskt Protestantiska kyrkan,» så tro vi icke, att detta skall ersätta, hvad här brister.

10

Läsaren ser en visserligen märklig företeelse. Han finner, huru några män, en Uhlich, en Wislicenus, en Koenig uppträda med åtskilliga, högst obestämda påståenden, huru deras skrifter hastigt spridas i flera upplagor, till många tusende exemplar, huru af dem föranstaltade möten besökas af flera hundrade, ja tvåtusen personer, hvilka uppmärksamt lyssna till deras ord och mottaga dem med bifall. Saken har visserligen sin märkliga sida. Men den blir i Förf.s framställning på det högsta förvånande. Ty den uppträder der såsom fallen från himlen, grundlös och besinningslös, utan att man deraf på minsta sätt kan ana, hvarifrån denna rörelse kommer och hvart den sträfvar. Förf. ställer den icke i något slags sammanhang hvarken med föregående eller med liktidiga företeelser. Men en så beskaffad historisk »öfversigt» motsvarar ganska illa sin titel. En biografi kan börja: år 1847 d. 26 November föddes N. N. Men ingen börjar sålunda en historia. Anledningen är den, (med Utgifvarens af Väktaren tillåtelse) lätt insedda, att hvarje historisk företeelse i det förflutna har sin rot. Något af, hvad som föregått protestantiska vännernas förening, hade väl varit lämpligt att inledningsvis anföra, något, som åtminstone kunnat antyda orsaken till de religiösa rörelsernas och denna förenings uppkomst. Då Förf. äfven eljest förfarar pragmatiskt, hade han åtminstone bort visa läsaren, huru de förut rådande grundsatserna sammanhänga med dem, af hvilka de reformatoriska bemödandena ledas.

20

30

Men dertill hade visserligen fordrats, att Förf. sökt utveckla dessa sednare. Detta har icke skett. Ty den torra försäkran, att rörelsen utgått ur »den gamla rationalismens» sköte, hvars haltlöshet längesedan skulle blifvit ådagalagd, men som ännu skulle »i det omedelbara lifvet hafva många tillgångar och krafter» – denna försäkran förklarar ingenting. Förf. kan sjelf inse detta, då han åter förklarar dessa krafter ur den »rationalistiska lärans fortfarande inflytande.»

40

Snäfvast har han affärdat Wisliceni skrift »Ob Schrift ob Geist» äfvensom Uhlich's »Bekennnisse,» hvilka skrifter i nämndt hänseende likväl äro hufvudsakliga. Att, såsom Hr. Lille säger, den sednares mening måste utletas ur hans skrift »genom sammanställande af flera utsagor och förklaringar,» det är, med förlof, lika origtigt, som Uhlich's motståndares försäkringar, att han i denna skrift undandöljer eller blott halft uttalar sin rätta mening, äro falska, foster af deras nitiska hat och hatfulla nit. Hvarje opartisk läsare skall i samma skrift finna en frimodighet, en upprigtighet, hvartill få motstycken i dessa ämnen torde gifvas, äfvensom en klarhet och enkelhet i lärosatsernas utläggning, hvilken kan gälla för mönster. Hr. L. säger: »Det vissa är, att Uhlich icke i skriften ser och erkänner verklig,¹ specifikt gudomlig

50

¹ Om natur och ande, om skapelsen öfverhufvud är »verklig,» gudomlig uppenbarelse, så erkänner hvar och en, som i Skriften finner sanning, denna för »verklig» uppenbarelse. Uhlich erkänner den äfven för »specifik,» ty han anser, att dess

uppenbarelse, att han förnekar arfsynden och försoningen genom Christi död, Guds treenighet och Christi gudomsväsen.» Men likaså visst är: att han i Skriftens *anda* (icke i dess bokstaf) erkänner Guds anda, att han känner och erkänner människans syndfullhet, hennes behof af gudomlig nåd och af tro på syndernas förlåtelse, och att han anser denna vinnas genom ånger; ty, lärar han, Frälsaren frågade icke, hvem som lidit syndastraffet, då Han till syndaren sade: »gå, dina synder äro dig förlåtna.» Ja Uhlich's upprigtighet går så långt, att, då han icke finner treenighetsläran i bibeln, utan blott hos teologerna, då han tvärtom lärur Frälsarens egna ord: att »icke Frälsarn utan Gud allena bör kallas god,» samt hos Matheus: att Frälsarn »icke är allvetande såsom Gud,» så bekänner han likväl, att det icke tillfredsställer honom att anse Jesus för en människa, lik andra. Han säger: »hvem Jesus egentligen var, det vet jag icke; här tryter mig ett svar. Men hvad jag i honom eger, det vet jag, och jag fröjdas deraf: min Frälsare.»

Läser man blott Hr. Lilles öfversigt, så måste man tro, att dessa män, som inverka endast på »halfbildade och halfreligiösa,» äro egennyttiga eller ärelystna uppviglare. Vi andra som icke skriva några bekännelser, icke besöka några sammankomster, der det handlas om tro och öfvertygelse, icke brinna af håg att föra våra medmänniskor till sann insigt i Guds vilja och sjelfve hinna dertill, vi som blott lamt söka öppna vår egen själ för Guds andes kraft; vi, som i stället läsa bibeln till våra examina, för den kära Hebreiskans och Grekiskans skuld, gå i kyrkan för exemplets skuld på högtidsdagarne, som i vårt tal undvika religionen, hvad vi kunna, och i våra handlingar tänka mera på vårt välbefinnande och folkets prat, än på kärleken till Gud och nästan – vi äro »halfreligiösa.» Jag fruktar också, att, om vi se till mensklighetens heroer, jag vill icke säga till Frälsarens mensklighet, vi måste erkänna oss för »halfbildade» – eller troligare något under hälften. För oss borde ju derföre Uhlich vara rätta mannen – om blott vår bildning icke vore underlägsen. Men jag ser tydligen, att äfven så uppfattningen af hans »bekännelser» kan vara olika. För min del bekänner jag, att, om han är den man, dessa hans »Bekännelser» utvisa, han i Gudsfruktan, i kärlek till sanning, i kärlek till nästan är en människa, för hvilken mitt inre vördnadsfullt bugar sig i stoftet. Ty med honom tror jag, att den, som säger: utan den Lutherska kyrkans tro, »äro dessa dygder lysande laster, såsom de älte kristne sade om de ädlaste bland Greker och Romare, såsom Katolikerne sade och ännu säga om Protestanterna – han bevisar blott inför verlden, att han icke har något förnuftigare att säga.»

Men det är just denna punkt, Hr. Lille förbigått. Han har icke gjort sig den frågan: hvarföre tusendetal människor uppbära sådane lärur som Uhlich's? Hr. L. menar sig hafva kommit från saken, då han i andras spår högmodigt kallar dem »halfreligiösa och halfbildade».

Det hade varit väl gjordt, då Förf. visar sig vara en sträng vidhållare af Lutherska kyrkans dogmer¹, om han besvarat Uhlichs fråga: »Hvem blir då salig»? Uhlich säger härtill: »Icke jag, icke mina vänner, icke någon af de Protestantiska vännerna. Icke heller våra församlingar; ty

Författare varit särskildt, mer än andra människor, uppfyllda af Guds anda. Frälsarens egna ord vill han icke ens kalla mennisko-ord. Hr. Lille hade kanske bort säga *spöklik* uppenbarelse, för att uttrycka sin »specifika» åsigt. Han skulle så icke burit falskt vittnesbörd om Uhlich.

¹ Hr. L. visar sig vara kämpe äfven för dogmen om *conceptio immaculata beatae Virginis*, till hvilken dogms heder man i flera Katolska städer upprest ärestoder.

sådan är icke vår predikan, och af eget förnuft hafva de icke kunnat inhemta denna lära. Invånare i stora delar af Tyskland äro sålunda uteslutna, ty bland dem har den gamla läran dött ut, och de anse nu dess predikande som otillbörligt nyhetsmakeri. Icke kan någon katolik blifva salig, ty de bygga sitt hopp icke blott på tron utan äfven på gerningarne. Muhamedanerne, Judar och hedningar alls icke, ty de hvarken veta eller vilja veta något om Christus. Men också i de rättrogna predikanternas församlingar icke de, som icke anamma deras predikan. Äfvenså icke de, hvilka blott anse denna för sann, utan att af den genomträngas och omvändas; och bland dem, som deraf röras i sitt sinne, åter icke de, hvilka icke låta den inre öfvertygelsen utträda i handling; ty tron utan gerningar är död. Hvem blir då nu salig? Några ifrare och deras få anhängare. Men billigtvis kan man ännu tvifla härpå, då man ser fleras stolthet och kärlekslöshet; ty stolthet förblir stolthet, och vrede och hat blifva icke derigenom bättre, att man hänger fromhetens kåpa öfver dem; men ingendera kan ingå i Guds rike. – Detta skulle således vara allt, hvad Jesus vunnit genom sitt lif och sin död? Detta är det himmelrike, Han beredt, emedan Han varkunnade sig öfver den arma menskligheten? Det är för detta mål, Guds hand fört evangelium genom aderton århundradens stormar?» –

Vi vilja icke sluta denna kritik, utan att anföra Uhlichs bekännelse, i de korta satser, i hvilka denne redan 1842 afgifvit densamma. Det sker, för att göra honom den rättvisa, Hr. Lille förnekat honom, och för att visa läsaren, att en man af hans tankesätt väl ännu kan få rum i kristenheten. Han säger:

1. »Jag finner mig under all den höghet, af hvilken jag såsom människa utmärkes framför de öfriga djuren, vara bristfällig, ofullkomlig. Det felar mig något, men längtan efter sanning, dygd och frid öfvergifver mig aldrig.»

2. »Då jag söker en fyllnad för denna längtan, finner jag den ingenstädes bättre än i kristendomen, och såsom det lefvande inbegreppet af denna framstår för mig Jesus Christus.»

3. »I honom erkänner jag Guds högsta sändebud till människorna, en människa sådan hon bör vara, en herre och mästare, åt hvilken min själ kan öfverlemna sig med hela sitt förtroende.»

4. »Hans historie är mig trovärdig, i dess hufvudmoment; men synnerligast hvilat min tro på renheten af Hans vandel, sanningen af Hans lära, Hans rikes lifskraft och, såsom på den sista och djupaste grunden, på erfarenheten, att Hans efterföljd gör mig salig.»

5. »Genom Jesum känner jag Gud såsom min fader, hvilken jag söker att tillbedja i anda och sanning, isynnerhet genom obetingad, barnslig hängifvenhet» (åt hans vilja).

6. »Genom Jesum har jag kärlekens bud till rättesnöre för all min verksamhet.»

7. »Genom honom vet jag, att helgelse är mitt lifs mål, till hvilket det närmar sig, men så att målet efter hvarje steg visar sig ännu icke vara uppnådt.»

8. »Om jag i detta sträfvande varit försumlig och häröfver känner sorg, så förkunnar mig Jesus, jemte det Han bjuder sinnets omvändelse, syndernas förlåtelse.»

9. »Af Honom har jag löfte om den Helige Ande, såsom en gudomlig kraft, hvilken är verksam uti hela kristenheten och, då jag troget sträfvar dertill, äfven sänker sig ned i min själ och hjälper mig att uppnå mitt mål.»

10. »För fulländningen af hela mitt sträfvande hänvisar mig Jesus till ett högre Guds rike bortom grafven, och derstädes på dom och en vedergällning, hvilken dock redan här tager sin början».

Till heder för Hr. Lilles, opartiskhet bör dock anmärkas, att han erkänner, det motståndarne icke bragt någon skrift i dagen, som skulle innehålla »verklig utredning i hufvudsaken.» Men då han talar om dessa skrifter »lugnare ton, mera estetiska takt, att icke säga sedliga känsla,» hade han kunnat visa, om någon enda af desamma i nämnda hänseenden står öfver Uhlichs »Bekennnisse». De beskyllningar, mot hvilka U. så saktmodigt och ödmjukt försvarar sig, vittna högeligen om motsatsen. Och att »Evangelische Kirchenzeitung» är ett non plus ultra af andligt högmod, hätskhet och grofhet, det kan icke med heder bestridas.

Enligt vår tanke hade just nämnde, de »Lutherskt kyrkligas» oförmåga, att bringa något upplysande och bevisande i dagen, äfvensom de Protestantiska Vännernas bemödande, »att göra Christendomen verksam i lifvet,» kunnat leda Förf. till grunden för de religiösa rörelserna i Tyskland. En kyrka, som intet kan bjuda för öfvertygelsen, icke heller något för det verksamma lifvet, synes i våra ögon vara sjelffallen åt upplösningen.

Andra häftet af Väktaren slutar med början af Hr. Laurells recension öfver Hr. A. F. Granfelts skrift: »Försök till utredning af begreppen auctoritet och auctoritetstro» o. s. v.. Då hvarken Ref. läsit denna skrift eller recensionen ännu är afslutad, så är ett yttrande öfver denna här icke på sitt ställe. Bladets värda läsare, hvilka så litet egt tillfälle vänja sig vid här ifrågavarande ämnens afhandlande, torde också redan finna uppmärksamheten för desamma vara tillräckligt tagen i anspråk. Endast sådant folk som de Protestantiska Vännerna kunna i dem finna något högre intresse. Men för oss »Lutherskt kyrkliga» blifva de lätt långtrådiga.

J. V. S.

5 PARIS OCH LONDON.¹

Litteraturblad n:o 12, 13 och 14, november och december 1847

I.

Med fara att säga det ofta sagda, våga vi meddela läsaren några utdrag ur en resandes anteckningar i båda dessa städer, i det hopp, att dock en eller annan anmärkning kunde vara egendomlig för både läsare och författare, emedan bådas åskådningssätt medför samma nationela pregel.

Rivaler i makt och anseende från den Europeiska civilisationens första tider, skola Fransmän och Engelsmän troligen förblifva det, så länge denna civilisation ännu har några nya skott att drifva. Och det synes säkert, att ju förr endera skulle duka under, desto hastigare skulle äfven samma civilisations process nå slutet af sin utveckling. Under Napoleons herravälde måste bådas inbördes ställning i människornas sinnen återkalla bilden af Rom och Carthago, af det förras oöfvervinnerliga

¹ Ur en resandes papper meddeladt.